

являлись такой зоной, энергетика которых служила стратегическим ресурсом дальнейшего социально-экономического и духовного развития [5, с. 96–99].

Национальный характер белорусского народа свидетельствует о его неиссякаемых жизненных силах, огромных возможностях и резервах, что поднимает белорусов на достаточно высокую ступень в европейском и мировом сообществе народов.

Список использованных источников

1. Барсук И.А. Восточно-славянский мир: в поисках утраченного единства. *Философские науки*. 2016. №7. С. 134–140.
2. Батраева О.В. Амбивалентный статус восточнославянской цивилизации. *Проблемы управления*. 2010. №2. С. 266–271.
3. Бобков В. Беларусь в геополитическом измерении. *Беларуская думка*. 2010. №6. С. 48–53.
4. Гайдукевич Л.М. Геополитический облик Беларуси: состояние и перспективы. *Журнал международного права и международных отношений*. 2007. №3. С. 42–44.
5. Деркачев В. Геополитика. Киев: ВИРА, 2000. С. 89–99.
6. Колосов В.А. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. С. 26.
7. Петрушак В.Л. Геоцивилизация как основа бытия исторического процесса. *Веснік Гродзенскага ўніверсітэта*. Серія 1. Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія. 2019. Том 11. С. 97–104.
8. Пирожник И.И. Геополитика в современном мире. Минск: ТетраСистем, 2008. С. 15–25.

* * *

Коломієць Анастасія Володимирівна,

студентка 4 курсу факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (Полтава, Україна);

Шановал Лариса Іванівна,

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (Полтава, Україна)

Обрядово-звичасве призначення хустки у весільній обрядовості українців

Хустини – це квадратні шматки білого полотна 50x50 см, прикрашені вишивкою, їх виготовляли й зберігали для відзначення важливих подій у житті української родини. Хустка була оберегом,

атрибутом весільних обрядів: сватанні, заручинах, посаді, покриванні, єднанні, бгання короваю. З хустиною молоду випроводжали запрошувати родичів на весілля, а після церковного шлюбу молодих заводили у хату. При збереженні традиційних рис весільні обряди переосмислюються сьогодні або зникають, зокрема весільні звичаї, які символізували залежне становище жінки в родині. Це стверджують етнологи: Борисенко В. [1], Вовк Ф. [2], Косміна О. [5], Ніколаєва Т. [6], Стельмашук Г. [8] та електронні ресурси [3, 7].

В описі весільного одягу молодих є хустка: «у молоді сорочка з вишитою візерунком горловиною, передом, верхніми частинами рукавів біля зап'ястків, подолом сорочки, сукняна строката спідниця (плахта), червоні з залізними високими підківками чоботи, червоний фартух (запаса), червоні коралі, мідний хрест. Молодий одягнений у два темно-сірі жупани, в шаровари з сукна, пояс яскравий вовняний, червону сукняну шапку, чорні, намащені дьогтем широкі, онучами наповнені, ремінними підв'язками, мідними пряжками стягнуті; на руці – мідна обручка, а на поясі на правому боці – полотняна хустка, вишита червоною заплоччю», – пише Т.Ніколаєва [6]. При збереженні традиційних рис весільні обряди переосмислюються або зникають зовсім. Зникли патріархальні весільні звичаї, які символізували залежне становище жінки в родині (покриття молоді червоною хусткою).

Весілля розпочиналося зі сватання, коли запрошені молодим старости (свати) з родичів, взявши обрядовий хліб, йшли до батьків нареченої для отримання попередньої згоди на шлюб. Це відбувалося пізно ввечері для збереження таємниці весільного обряду. Відбувався діалог: згадка мисливця прої куницю, купця і товару, біблійних персонажів. Якщо згода була отримана, наречена пов'язувала сватам рушники через плече, а нареченому подавала на тарілці хустку, виготовлену нею, після чого запрошувала сватів за стіл. У разі відмови дівчина повертала старостам принесений хліб, а молодому могла подати гарбуза» [7]. Дівчина дарувала по хустці старостам, що прийшли її сватати, якщо дала згоду, перев'язувала хусткою руку нареченому. Потім влаштовували заручини (полюбини, хустки, сватанки) — перший весільний обряд, що набував законної чинності, коли дівчина і парубок вважалися нареченими і не мали права відмовитися від шлюбу; якщо таке траплялося, то винні мусили відшкодувати збитки та й заплатити «за

образу». Пов'язування хусток або рушників на заручинах супроводжувалося виконанням обрядової пісні: «Рушнички ж мої, рушнички ж мої...». Поширеною є традиція зв'язувати руки молодим під час сватання чи вінчання червоною хусткою "щоб були до пари не на рік, а на вік"...» [1, с. 94].

Символами єднання двох родин наречених були рушник, хліб. Молодих виводили на посад, старший староста накривав рушником хліб, що лежав на столі, клав на нього руку дівчини, зверху — руку хлопця і перев'язував їх рушником. Так, молоді висловлювали взаємну згоду на шлюб, який освячувався двома родами. Потім молода перев'язувала старостів рушниками, а присутніх обдаровувала хустками, полотном, сорочками. Починалося урочисте благословіння молодих батьками, які за звичаєм, сідали на лаву, застелену кожухом (символ благополуччя родини), а староста підводив до них молодих за хустку: один кінець він тримав сам, а два інших — молоді. Батьки хлібом-сіллю тричі благословляли наречених, а молоді, стоячи на рушнику, тричі вклонялися батькам, приймаючи благословіння. По закінченні, родичі заручених обмінювалися подарунками, обдаровували наречених: не обходилися рушниками та хустками, дарували хто худобу, хто наділ землі. Молода дарувала молодому хустину, на яку випряла нитки, яка сама її виткала та вишила. Дівчина співала: «Хусточко моя шовковая, ще й шовком шита, чи ж на те я тебе пряла, щоб нелюбу дати...» [7, с. 274]. На Гуцульщині молодий дарував молодій прикріплену до меча або прутини хустину, завітчану і прибрану перами з хвоста півня. Серед атрибутів весілля у праці Г.Калиновського фігурують рушник, мідні гроші, хлібні вироби, хустка, курка, мед. Хусткою обдаровують родичів, — це символ прихильності, достатку, згоди на заміжжя, переходу дівчини у владу (рід) чоловіка [4]. Вишита хустка дарована дівчиною нареченому символізувала вірне кохання. Після батьківського благословення за столом відбувається обмін подарунками. Молода обдаровує родичів молодого хустками, рушниками [1, с. 121]. Хустками скріплювали руки молодим, «щоб шлюб був міцним» [8, с. 203]. На Запорозжі існував звичай, коли дівчина чи незаміжня жінка могла обрати собі за чоловіка засудженого до страти. На знак свого вибору вона накидала на голову засудженому хустку. Він міг згодитися на шлюб, і тоді страта відмінялася, а вирок скасовувався, або не погодитися, і тоді засуджений страчувався [2, с. 125-126].

Забутий на сьогодні весільний звичай описує М.Сумцов: «перед шлюбом при вході до церкви мати давала дівчині хустку „витирати дівочі сльози" [3]. Це єдине, що мати вишивала для весільного обряду своєї дочки. Після весілля молода зберігала цю хустку до смерті, бо нею їй закривали очі в домовині. У молодого при боці була припоясана хустинка, обов'язкового червона. Хустка, якою мати водила молодих до хати і виводила із хати під час весілля, мусила бути світлою і ясною – таким буде і життя молодих. Коли молодий приходить до молодої він приносить весільну хустку (турпан). Нею (ним) молодий пов'язував молоду через плече. З турпаном молода не повинна розлучатися протягом весілля, а коли наступав обряд покривання молодий віддавав турпан братові молодої, або старшому дружбі, яким покривають молоду. Потім мати знімає з молодої вельон (фату) і хусткою її підв'язує. Це означало, що вона на вечорниці, до дівчат, не піде, бо вона стає заміжньою жінкою, господинею в домі. Під час весілля молоді руки покривали хустинками, не маючи права вітатися відкритими руками, щоб ніяке зло не торкалося сім'ї. На кінець весілля хустини зав'язувалися одна з одною і з весільним одягом клалося в скриню і зберігалися як оберіг родини.

Поїзд молодого, наблизившись до воріт нареченої, зустрічає групу парубків, які вимагають викуп за дівчину. На порозі хати свати обмінювалися подарунками, а подекуди мати молодої в'язала рушниками сватів і бояр, а хустками – свах» [1, с.119]. Звичай водити молодих за хустку разом з темою рухової неповноцінності імплікує семантику сліпоти фіксують етнологи «на Слобожанщині, прибувши до хати нареченої, «молоді сідають на покуті; свекор бере “шаблю” і приміряється нею виколоти невістці очі; потім скидує з її голови хустку». Обряд називався «виколювання очей», який зафіксовано в описі Г. Калиновського: «Всі весільні гості йдуть до батька молодого в дім, де саджають молодих за стіл, куди приходить свекор або батько молодого з палицею і тиче нею невістку в очі, запитуючи, чи не сліпа вона?» [4]. «Коли молодий приходить по молоду до її оселі, вона сидить з опущеною й накритою головою, хлопець підходить, знімає хустку й цілує її. Молода, піднявши голову зі столу, дивиться на молодого крізь дивень. За звичаєм під час випікання короваю «Тісто виробляють на столі, застеленому вівсяною соломою, а зверху на соломі стелють велику полотняну хустину, а на хустину кладуть тісто». Тут задіяні реліктові речі, як

стебло і полотно, що мали значення оберегу», – стверджує В.Борисенко [1, с. 208].

За народним звичаєм одруженим жінкам не дозволялося ходити з непокритим волоссям. За народними уявленнями, наречена, переходячи в сім'ю нареченого, могла завдати шкоди своїм волоссям, його магічною силою. Цей обряд називався «покривання молодої», – стверджує Г.Стельмашук [8, с.186]. Відмінності проведення обряду виявлялися в способах пов'язування головних уборів, в тому, коли і як їх одягали. Обряд покривання молодої побутує у трансформованому вигляді до 60-х рр. ХХ ст. на Східному Поділлі. «Мати молодого саджала молоду на стілець, скидала з неї квітчасту хустку, потім вінок з вельюном, зачісувала і заплітала їй косу, виймала із скрині косинку і пов'язувала на голову молодій. У Вінницькому районі покривали молоду дві свахи. Вони брали велику тернову хустку за чотири кінці, ставши на ослін, на якому сиділи молоді, співали весільні пісні, опускаючи і піднімаючи хустку над головами молодих. Після того як пісня закінчилась, дві свахи скидали з голови молодої вельюн і вінок, зав'язували їй на голову хустку» [8, с.197]. В ХІХ ст. молоду покривали у коморі: наречений сідав на скриню, клав собі на коліна ярмо, на яке сідала наречена, а він одягав їй на голову очіпок. Наречена тричі скидала його з голови, що означало протест одягати жіночий убір і переходити під владу чоловіка. Закінчувався обряд тим, що сестра або інша жінка пов'язували наречений на голову білу хустку (рантух). У селах Гуцульщини священник покривав голову молодої хусткою, а гості зверху на цю хустку кляли свої хустки, але так, щоб над чолом нижню завжди було видно» [8, с. 187-189]. П. Чубинський описав покривання молодої в Лубенському повіті Полтавської губернії: «Сваха, дружка, дві приданки йдуть у комору і заводять туди молодих. Дружка, сваха, приданки накладали на молоду кибалку і хустку, перемітку. Дружкам дарували стрічки із вінка молодої, щоб швидше вийшли заміж» [8, с. 194]. Потім знімали з молодої вінок, одягали його на голову старшій дружці, у молодого знімали букет, віддавали старшому бояринові. Молодій розплітали косу, підбирали волосся під очіпок і запинали наміткою, хусткою, після чого молода не ходила з відкритим волоссям» [8, с. 199].

Хустка виконувала функцію «єднання молодих» у весільному обряді. Обряд єднання наречених здійснюється через зв'язування рук рушником, хусткою, покривання молодих наміткою, одягання

шапки молодого молодою» [8, с.205]. У с. Липове (Глобинський район,Полтавщина) молодій на скроні чіпляли «віночок» із стрічок у вигляді невеликої розетки. Віночок» мав вигляд невеликого кружечка з кольорових дрібненьких квіточок, вкритих воском і воскових білих крапельок. Знявши «віночок» із скроні нареченої, його пришивали нареченому до сорочки на грудях» [8, с. 201]. Молоду й молодого, як виводили з-за столу, або вводили за стіл, чи як обводили їх навкруги стола чи діжі, то тримали їх не рукою, а за хустку [2, с. 230]. Поки молодий зі своїм «поїздом» збирається їхати за молодою, в її батьківському домі ведуть її на посад, як форми благословення шлюбу, на який вона сідає з дружками та братами. На посад сестру заводив брат, тримаючи за руки хустинкою. На Катеринославщині княгиню на посад з дозволу старости заводив дружко молоді, махаючи в повітрі хусткою [1, с.116]. У центральних регіонах України, Слобожанщині молодий займав місце біля молоді після ритуалу пришивання квітки. Наречена сидить за столом, накрита наміткою чи хусткою. Її сестра, пританцьовуючи біля нареченого, пришиває червону квітку до його шапки. Віддячивши сестрі молоді грішми, староста просить благословення завести молодого за стіл. Брат не пускає, а дружки співають. Після подарунка шуринові молодий заходить за стіл, підймає хустину, якою накрита молода, цілує її і сідає біля неї» [1, с.120].

В церкву молодих вводять способом – один кінець хустки тримає брат, другий – молодая(-ий). Перед вінцем дружко або свашка ростелюють рушник, украшений листям барвінка, Пару вінків з рути священник кладе їм на голову разом з церковними вінцями. Після вінчання молоді виходять з церкви, тримаючись за кінці хустки. [1, с. 164]. «На Поділлі, коли молоді приходили повінчані до воріт батьківського дому, мати нареченого подавала їм один кінець білої хустки, вводила в хату і обводила тричі навколо стола», – зазначає Г.Стельмашук [13, с. 203]. Біла намітка, кольорова хустка є ритуальними; вони становлять головний убір одруженої жінки, які закривають коротке волосся, що його обрізано за весільним обрядом. Цим вкриттям покривають голову молоді після шлюбної одправи в церкві, після dokonання шлюбного єднання, і молола ніколи його не скидає [2, с.299].

Жіночі головні убори хустка та очіпок були відповідними символічними знаками. Вдова, що бажала одружитись, одягала як

знак червоний очіпок в будень й свято. На Київщині в понеділок біля хати молодого на дереві вивішували «маяка» — червону хустку, що символізувала цнотливість нареченої. На Гуцульщині до даху кріпили жердину з червоною хусткою, як весільний атрибут чіпляли до одягу на груди нареченому, яку молодий пов'язував на голову нареченій.

Отже, головний убір хустка в комплексі жіночого вбрання широко використовувалась у весільних обрядах: сватанні, заручинах, посаді, покриванні, єднанні, бганні короваю. Вона виконувала функції: знакову, магічну, оберегову й отримала поважне місце у народному побуті українців.

Список використаних джерел

1. Борисенко В. Сімейна обрядовість українців ХХ – ХХІ століття. Київ, 2016. 256 с.
2. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології : нова редакція. Харків : Вид. Савчук О.О., 2015. 464 с.
3. Жіноча хустка: містичний оберіг. Режим доступу: prolviv.com/blog/2017/08/02/zhinocha-khustka-mistychnyi-oberih/
4. Калиновский Г. Описание свадебных простонародных обрядов. СПб., 1917. 130 с.
5. Косміна О.Ю. Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець ХІХ – поч. ХХ ст.: Навч. посібник. Київ: Хрещатик, 1994. 52 с.
6. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. К.: Либідь, 1996. 176 с.
7. Про хустки. Режим доступу: http://odyag.ukrsov.kiev.ua/6/-/asset_publisher/Y8ny/content/
8. Стельмашук Г.Г. Традиційні головні убори українців. К.: Наук. думка, 1993. 240 с.

* * *